

Despre creativitatea lexicală prin derivare a mitropolitului Dosoftei: sufixul *-atic* (*-atec*) și traducătorul *Hronografului den începutul lumii* – cărturarul Nicolae Milescu Spătarul

MIOARA DRAGOMIR¹

One of the characteristics that can be found in the texts of metropolitan bishop Dosoftei is the presence of derivatives, very high in terms of frequency and very interesting in terms of creativity. Some previous studies have analyzed the derivatives formed with suffixes *-ciune* and *-mânt*. By analyzing seven of his translations, we have reached the conclusion that Dosoftei has a preference for other types of affixes, of which we have chosen to analyze those with the suffix *-atic* (*-atec*). According to A. Philippide, this is a derivative noun and adjective suffix of Romance origin, present in a small number of words in our language. A small number of examples is also given by G. Pascu and a recent study regarding word formation in Romanian. By relating the derivatives with this suffix to the Thesaurus Dictionary of the Romanian Language, we have discovered that they are either not registered or occur with a single attestation in Dosoftei's texts or specifying "only at Dosoftei", without any other old age attestation.

We have been analyzing for several years a Greek translation from the 17th century, *Hronograf den începutul lumii*. Studies have emphasized two major hypotheses regarding the translator. One hypothesis is that the translator might be a third-rank mandarin, Patrascu Danovici. The other is that the translator might be the metropolitan bishop Dosoftei. The present article consists in an analysis of the derivatives containing the suffix *-atic* (*-atec*) present in Dosoftei's texts. At the same time, it is also an argument which demonstrates that the translator of *Hronograf...* cannot be Dosoftei because the derivatives present in this translation do not hold the features of the metropolitan's creativity and because the derivatives with the suffix *-atic* (and the variant *-atec*) do not appear in *Hronograf...*

Key-words: *derivational suffix, lexical creativity, linguistic argument*

¹ Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

Derivatele din limba textelor mitropolitului Dosoftei reprezintă o dominantă care nu mai există în același grad, nici ca frecvență, nici din punctul de vedere al creativității, în limba altui contemporan al său. În literatura de specialitate s-au făcut, de-a lungul timpului, referiri și observații chiar asupra productivității anumitor sufixe din opera sa. Rămân întru totul valabile și astăzi afirmațiile lui D. Pușchilă despre sufixele *-ciune* și *-mânt*: „Acest sufix [-*ciune*] e foarte des întrebuințat de Dosoftei, dând naștere la derivate în cea mai mare parte artificiale, cari pot fi foarte bine înlocuite de derivate din infinitivele lungi” (MOL.: 60); și, în alt loc: „Originalitatea textului stă mai ales în *derivațiuni* [subl. a.]. O mare bogăție de derivate în *-mânt* și *-ciune* fac din Dosoftei un fel de predecesor al lui Aron Pumnul. În derivațiunea prin compunere se străvede și o influență a limbii latine” (MOL.: 114).

De asemenea, în ILRL, unde se pomenește și ultima afirmație citată aici din lucrarea lui D. Pușchilă, se specifică, în chip de concluzie, la prezentarea unor serii de derivate din MOL., VS, PV și DL, următoarele: „Aruncând o privire asupra tuturor acestor derivate, observăm preferința lui Dosoftei pentru derivatele artificiale cu sufixe, dintre care *-ciune* și *-mânt* ocupă un loc de frunte” (ILRL: 152)².

Analizând pentru o lucrare mai amplă derivatele din opera mitropolitului cărturar, am fișat derivatele din VS, P, N.A., DL 1679, DL 1683, PV și am extras exemple din studiul lui D. Pușchilă referitoare la MOL. În urma analizei, am constatat, cum vom arăta în continuare, că Dosoftei are preferință, de asemenea, și pentru sufixul *-atic*, cu varianta *-atec* și, mai mult decât atât, raportat la DLR, derivatele pe care le-am extras din opera sa cu acest sufix se află în următoarele situații speciale:

- a) fie nu sunt înregistrate în Dicționarul-tezaur (DA, DLR);
- b) fie apar doar cu specificarea „învechit, rar”, unica atestare cu care sunt înregistrate fiind din opera lui Dosoftei;
- c) fie prezintă chiar precizarea directă „numai la Dosoftei”;

² Vezi și Găzdaru (1927: 133): „Cele mai multe din inovațiile lui Dosoftei sânt de pe terenul derivării și neologismelor”.

d) fie au precizarea „rar”, fără atestări din epoca veche.

Într-un cuvânt, este vorba despre creații lexicale prin derivare, unice sau foarte rare în epocă.

Din prima categorie, a derivatelor cu sufixele *-atic* (*-atec*) care nu se află înregistrate în Dicționarul-tezaur, sunt:

bucuratec P: (*Ascultă-mă, fiică,*) *bucuratecul* (*glasul arhanghelului bucurie-ț vesteaste*) (291); *crudatec* VS: (*Pre sânta, un oarecare crudatec și fără omenie [...]*) (*o umori*) (VS 381); *cugetatic* N.A.: *Cugetaticul* (*cuvânt a lui Dumnădzău îl numim și credem*) (f. 330^v); *lucratec* N.A.: (*Aceiași Dumnădzău deplin este depreună și om deplin din două firi [...]*) *lucratece* (f. 359^v); *minunatec* P: (*Beare noavă de vom bea, nu din piatră stearpă*) *minunatecă*, (*ce nerumpăcios izvor*) (213); *mortatec* P: (*Prin chin,*) *mortateca* (*cu de nestrictat o-mbracă frămseată*) (214); *nelumatec* VS: (*Sufletul,*) *nelumatec* (*fiind și nemuricios*) (359); *nevinovatec* P: *Nevinovatecă*, (*înviadză mintea mea*) (318); *preadumnădzăiatec* P: (*Tată totputearnic, Cuvântule și Duhule, în trei împreună de staturi osăbite, fire suprăființatecă și preadumnădzăiatecă, (în tine ne-am botedzat)*) (215); *sărbăratec*, (*această svobodnică noapte cu lucori,*) *a străluminatac* (*dzi a învierii fiind vestitoare, în carea cea fără an lumină, de la mormânt cu trupul la toț au străluminat*) (214); *suprăființatec* P (vezi *preadumnădzăiatec*); *țărănatec* VS: (*Om prostac și șchiau și cu totul*) *țărănatec* (213); *voietec* N.A.: (*Aceiași Dumnădzău deplin este depreună și om deplin din două firi [...]*) *voietece* (f. 359^v).

A doua categorie este a derivatelor care apar cu specificarea „învechit, rar”, unica atestare cu care sunt înregistrate fiind din opera lui Dosoftei, în general din VS și, într-un caz, din MOL. Pe unele dintre acestea noi le-am aflat și în alte traduceri ale sale. Din această categorie sunt:

meștersugatec < *meștersug* + *-atec*, în VS ‘meșteșugit’; ‘făcut cu artă, cu măiestrie, cu talent, cu pricepere, cu dibăcie; (despre acțiunile, manifestările oamenilor) talentat, priceput, abil, dibaci; care vedește talent, pricepere, dibăcie’: (*Răspunsuri firise, și*) *scripturatece*, (*și foarte meștersugatece*) (176); *nelutatec* < *ne-* + *lut* + *-atec*, în VS, MOL., N.A., P ‘negativ al lui lutatec; nepământesc’: (*Dumnădzăul ce cunoscum de la acesta, de-l va feri într-adâncul mării ca și din foc, va fi tare și nelutatec*) (VS 121); (*S-au mutat la viața*) *cea nelutatecă* (*și curată, unde sânt sălașele svinților*) (VS 417); (*Pârjol •ște-mi cu focul*) *nelutatec* (*păcatele m •le*) (MOL. f. 101^v); (*Unii dzic*) *nelutatec* (*trup, cumu-i cel de la ellinilor măestri al cince trup, ce să dzice care nu e putiță*) (N.A. f. 362^v); (*O, Hristoase Împărate, Despoitoriele [...], nuăr prealuminat te-au rădicat de la pământ, că tu ești lumina*) *cea*

nelutatecă, (și te-au suit mai sus de unde agiunge mintea omului) (p. 242); *păgânatic* < *păgân* + suf. *-atic*, în VS, N.A. ‘care aparține unei religii politeiste sau cultului idolilor, care se referă la o astfel de religie; p. ext. care aparține civilizației antice greco-romane, care se referă la antichitatea greco-romană; care aparține unei alte religii decât cea creștină; care aparține păgânilor (1) sau se referă la ei’; *Păgânaticii (iconoboreții [...] pre toți credincioșii [...] închidea la-nchisori)* (vs 212); (*Toate le-au împresurat în pizmă nemulțămătorii și) păgânaticii* (N.A. f. 109’); *scripturatic* vs ‘conform cu scriptura’ (ca ‘însemnare, consemnare’), cu etimologia *scriptură* + suf. *-atic*: (*răspunsuri firipe și) scripturatice și foarte meștersugatece* (vs 176); *viataec* ‘dător de viață’ < *viia* + suf. *-atec*, în VS: *Viitatecă (de sus reapede purtată, sunătoare a a Preasvântului Duh păscarilor suflare, cu de foc închipuie limbi)* (275).

Din categoria derivatelor care apar chiar cu precizarea directă ‘numai la Dosoftei’ este *heratec*, derivat din *fiară* prin suf. adj. *-atec*, în VS, N.A. („numai la Dosoftei; probabil, formație a acestuia spre a traduce pe lat. ‘ferox’, cf. însă *firetic*”) cu sensul ‘sălbatic, crud, cu fire de fiară’. Noi am aflat acest derivat și în N.A.: (*Acei herateci (oameni [...] să vor îndulci la sâmtâre)* (vs 120, 381); (*Sălbatecă-s, fieratică, (întunecată-n față)* (N.A. f. 365’).

Am întâlnit și un exemplu din categoria cu precizarea „rar”, fără atestări din epoca veche: *streinatice* PV – (*Fiii) streinatice* (*[...] mă mințără,/ Făcând vicleșugul să scornească pâră)* (125).

Putem spune că cele mai multe dintre aceste derivate – care sunt circa douăzeci la număr – apar, până la noi descoperiri, numai în limba literară a lui Dosoftei, deci aproape toate³ sunt creații proprii. Cu sufixul derivativ *-atic* (*-atec*), păstrat din latină, el a putut construi derivate prin analogie cu cuvinte deja existente (Pascu 1916), dar, în același timp, este foarte probabil ca, influențat de textele pe care le-a tradus și de limbile greacă și latină, pe care le cunoștea atât de bine, aceste creații să fie determinate și de terminațiile *-iko*• și *-icus*, așa cum s-a întâmplat cu sufixul *-icesc* (Pamfil, Tamba 2013; Dragomir 2014).

³ Analizând situația derivării în epocă, am aflat, de exemplu, derivatul *crudatec* în cronică lui R. Greceanu (în CB): *crudateca (lor răutate)* (96) și adjectivul *streinatice* în N. COSTIN, L.

Probabil că o analiză amănunțită a derivatelor sale va scoate la iveală și alte situații de acest fel, din care iese în evidență tendința de a fi fost folosit un anumit sufix sau prefix în rândul derivatelor cu sufixe și parasintetice, construite de Dosoftei. Noi am mai descoperit și alte situații, de sufixe, dar și de prefixe, pe care spațiul nu ne permite să le dezvoltăm aici, dar pe care le vom expune cu alte prilejuri.

În perioada 1658–1661 a fost realizată în epocă o traducere foarte amplă, cuprinzând multe informații despre diverse împărății, în special cele din Constantinopol, despre chestiuni religioase ortodox-creștine și despre celelalte religii și multe alte aspecte – *Hronograf den începutul lumii*. Am studiat timp de mai mulți ani, din punct de vedere filologic și lingvistic, textul acestei traduceri din prototipul copiilor manuscrise, cuprins în ms. 3517, pe care l-am datat 1650–1672. Despre această traducere s-a spus în filologia românească că aparține (în totalitate sau parțial) unui trelilografăt Pătrașco Danovici, iar o altă opinie a fost aceea că este lucrarea mitropolitului Dosoftei al Moldovei. Noi am combătut ambele concluzii, afirmate uneori nuanțat, ca ipoteze, altelei tranșant (Dragomir 2007a). Păreră noastră, susținută cu argumente de tip filologic și lingvistic, la care adăugăm pe cele din această lucrare, este că traducătorul *Hronografului den începutul lumii* este cărturarul moldovean Nicolae Milescu Spătarul.

Parcurgând textul ne-a mirat încă de la începutul cercetării părerea filologului ieșean N.A. Ursu, că traducerea ar aparține mitropolitului Dosoftei. Unul din principalele argumente prin care N.A. Ursu a susținut această paternitate a fost acela că textul prezintă multe elemente care caracterizează „limba lui Dosoftei”. Or, noi am constatat că tocmai acele trăsături caracteristice limbii textelor mitropolitului Dosoftei lipsesc în limba textului *Hronografului*. Unul dintre aceste aspecte, despre care am vorbit și cu alt prilej (Dragomir 2007b), este sistemul derivării.

Repetăm aici ideea că derivatele din *Hronograf* nu au nici pe departe trăsăturile derivatelor din traduceri mitropolitului Dosoftei, nici ca aspect, nici ca frecvență, nici din punctul de vedere al creativității. Nu putem spune, ca N.A. Ursu (2003: 12), că aceasta este o traducere pe care Dosoftei și-a format limba în tinerețe, pentru că traduceri sale, în special cele

ample, prezintă, cel puțin în privința derivării, caracteristicile pomenite aici, care fac textele sale inconfundabile.

Raportând la derivatele cu sufixul *-atic* (*-atec*) din opera lui Dosoftei analizate aici, trebuie să precizăm că situația în *Hronograf* nu este cu nimic diferită de cea din cronicile moldovenești sau din alte texte (traduceri sau originale) din epocă, mai ales cele de dimensiuni mari și cu teme variate, de tipul cronicii, vieților de sfinți, cronografului, istoriilor, în care situațiile lingvistice (calcuri, derivate, diverse tipuri de împrumuturi străine etc.) sunt și ele, de obicei, foarte variate. Astfel, în cele peste 600 de foi ale *Hronografului*, nu am întâlnit derivate cu sufixul *-atic* sau cu varianta *-atec*. Dacă Dosoftei și-ar fi „exersat” limba și creativitatea pe textul acestei traduceri, ar fi trebuit să întâlnim, dacă nu creații speciale prin forma (adesea parasintetice) și sensul lor, ca *nelutatec*, *hieratec*, *preadumnădzăiatec*, *străluminatec*, *suprăființatec*, măcar unele derivate cu acest sufix, care au un aspect mai obișnuit, așa cum apare *crudatec* în cronica lui Radu Greceanu. Este adevărat că nici în textele din *Dumnădzăiasca liturghie* (1679 și 1683) nu apar derivate cu acest sufix. Aceste texte fiind strict de ritual, oferă mai puține situații în domeniul derivării, deși am întâlnit suficiente exemple cu sufixul *-ciune*, de exemplu, și mai multe în domeniul calcurilor lingvistice, unele tipice limbii lui Dosoftei (Săcrieru Dragomir 2007). Credem că din aceleași motive acest sufix apare rar și în *Molitvelnic*, unde însă a fost înregistrată ca derivat cu sufixul *-atec* o creație specială a lui Dosoftei, adjectivul *nelutatec*⁴.

După A. Philippide, *-átic* este sufix derivativ substantival și adjectival general romanic și apare în cuvinte ca: *bezmetic* (< v.sl. *bezumĭnŭ*), *iernatic*, *fluturatic*, *îndemânatic*, *molatic*, *muieratic*, *roșatic*, *spulberatic*, *subțiratic*, *tomnatic*, *văratice*, *cantariatică* (‘taxă după greutatea mărfurilor’,

⁴ Despre această creație lexicală a mitropolitului Dosoftei am vorbit în comunicarea *Creativitatea lexicală ca marcă a limbii din textele mitropolitului Dosoftei* (aposcocrință, *nelutatec*, *nelutăticie*) – *traducătorul Hronografului* den începutul lumii, *Nicolae Milescu Spătarul*, prezentată la simpozionul internațional „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”, 12–14 noiembrie, 2015; textul urmează să fie publicat în volumul în care vor fi cuprinse lucrările acestui simpozion.

cf. ngr. κωντόρι)⁵. Și G. Pascu încadrează sufixul *-atic*, cu varianta *-atec*⁶ între sufixele de origine latină, ca sufix substantival-adjectival⁷.

Desigur, în epoca veche, sufixul era perceput ca atare, însă ceea ce vrem să subliniem aici este faptul că sufixul în discuție nu este unul productiv și, în limba veche, ca și astăzi, derivatele cu acest sufix sunt rare. De pildă, așa cum am precizat, *crudatec* (*crud* + *-atic*) apare în cronica lui Radu Greceanu, în care mai întâlnim și adjectivul *zburatic* (*zbură* + *-atic*) ‘ușuratic’⁸, iar acest derivat, conform DLR, se întâlnește cu același sens și în IST. AM. Unul din derivatele în *-atic* care pare a fi mai des utilizat și care a dezvoltat chiar mai multe sensuri este *prostatic*. Acesta apare cu sensul ‘simplu, sincer; curat etc.’ în VS și ANTIM, P.; cu sensul ‘numeros’ în BB, cu sensul ‘prost’ în HERODOT, I., M. COSTIN, L. și cu sens adverbial ‘prostesc’ în NECULCE, L. De asemenea, un adjectiv care pare mai des folosit este *fluturatic*, cu sensul ‘superficial (despre oameni)’ în HERODOT, I. și, după DA, cu sensul ‘apucat, zănatic, smintit etc.’ în VS și în BB, unde se arată că traduce grecescul ἐπίληπιτος ‘epileptic’.

În lucrarea *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea* (FC), sunt prezentate, de asemenea, foarte puține exemple din limba veche, cu acest sufix: *brudatic*, într-o lucrare a lui Dosoftei și în PS.S.; *fluturatec* la Dosoftei; *grozăvătec* în ANON. CAR.; *meștersugatic* într-o lucrare a lui Dosoftei; *nebunatec* în LSR; *prostatec* în letopisețul lui M. Costin și în VS; *roșiatic* în BB; *scripturatic*, la Dosoftei; *singuratic* în letopisețul lui N. Costin; *tomnatec* pe la

⁵ Vezi Philippide 2011: 563. Editorii specifică în notă că Diez, la teoria căruia A Philippide aduce rectificări, arăta că „în latinește există sufixul acesta în *fanaticus*, *lunaticus*, *silvaticus*, *volaticus*”. Despre acest sufix Philippide vorbește încă în *Principii de istoria limbii*; vezi Philippide 1984: 51, 137.

⁶ Acesta este considerat dialectal și, în acest context fonetic, „precedat de *i*, fiind deja urmat de *i*, a se schimbă în *e*” (99).

⁷ G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil și Luminița Botoșeanu, în ediția *Istoriei limbii române*, de Alexandru Philippide, au precizat că lucrarea lui G. Pascu a avut la bază cursul lui Philippide; vezi Philippide 2011: 561, nota 218.

⁸ În afara citatului din DLR, noi am aflat și un alt context în care cronicarul utilizează acest derivat: „Precum mintea cea *zburatecă*, așa și portul schimbându-și” în CB (162).

1569–1575 în GASTER; *tunatec* în a. 1785 în CREST.; *țărănatec*, la Dosoftei; *văratec* la NESTORESCU, A.

Concluzia autorilor este că „sufixul este atestat din secolul al XVI-lea, dar este mai productiv în secolele următoare” (78), adică în cuvintele și scrierile pe care le-am enumerat.

Într-o altă traducere, a cărei paternitate a fost disputată, *Istoriile* lui Herodot, apar trei exemple cu acest sufix, să le zicem obișnuite, mai ales pentru că ele au rămas și până astăzi în limbă: *fluturatic* ‘superficial (despre oameni)’ (146), *prostatec* ‘lipsit de învățătură’ (221), *roșiatic* (249). Dintre acestea, cum am văzut, *prostatec* era destul de folosit în epocă, *fluturatic* mai apare în BB și în DOSOFTEI, VS, iar *roșiatic*, în BB. Noi credem – invocând și acest argument pe lângă cele existente – că nici acest text nu aparține mitropolitului Dosoftei, cum a susținut N.A. Ursu, ci, așa cum a argumentat Liviu Onu, este o traducere a lui Nicolae Milescu Spătarul.

Este important să precizăm că nici în *Cartea cu multe întrebări...*, din MILESCU, M., de asemenea, nu am întâlnit derivate cu sufixul *-atic* (*-atec*).

Acest sufix – și, în general, acest sistem al derivării din traducerile mitropolitului Dosoftei, cu frecvența și creativitatea lui – nefiind prezent în limba *Hronografului*, este clar că traducătorul acestui text nu a putut fi mitropolitul moldovean. Argumentele filologice, pe care le-am coroborat cu cele lingvistice, aduse de-a lungul timpului, arată că, sub aspectul derivării, limba *Hronografului* este asemănătoare cu cea a cronicilor, cu a *Istoriilor* lui Herodot și, în general, cu cea a textelor din epocă. De aceea noi susținem în continuare că traducătorul *Hronografului* era un poliglot, un cărturar interesat să expună cât mai explicit contemporanilor informațiile din textele pe care le-a tradus, într-o limbă care nu-și propune să revoluționeze sub nici un aspect limba epocii, așa cum este cazul mitropolitului Dosoftei (Ivănescu 1989). El și-a propus să prezinte cât mai pe înțeles cele relatate, recurgând de multe ori la locuțiuni și expresii care astăzi sunt populare (și, probabil, și atunci erau răspândite). De aceea credem că traducătorul *Hronografului* era un tip de cărturar enciclopedic și o persoană care a trăit o vreme în Constantinopol și a văzut o seamă de locuri și clădiri din cele povestite, dar care, atunci când a redat

faptele, evenimentele, chestiunile de dogmă, folosind și termeni străini, de exemplu, sau cuvinte care i se păreau necunoscute, a apelat în numeroase rânduri la glose și multe indicii explicative, având ca tendință explicitarea permanentă. Aceasta este maniera de a scrie, atunci când traduce în *Cartea cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre* și credem, după argumentația lui Liviu Onu, și în *Istoriile* lui Herodot, a cărturarului Nicolae Milescu Spătarul.

Bibliografie și sigle

- ANON. CAR.: *Anonymus Caransebesiensis* [„Dictionarium valachico-latinum”, vechi glosar român-latin], publicat de Gr. Crețu în revista „Tinerimea română”, publicațiune a Societății literare cu același nume, sub direcțiunea lui Gregorie G. Tocilescu, noua serie, Tipografia Corpului Didactic, volumul I, fasc. III, p. 326–380.
- ANTIM, P.: Antim Ivireanul, *Predice*, făcute pe la praznice mari de... 1709–1716, publicate după manuscrisul de la 1781 cu cheltuiala Ministeriului Cultelor și al Instrucțiunii Publice de Prof. I. Bianu, cu notițe biografice despre Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul de P.S.S. Melchisedec, București, 1886.
- BB: *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noae leage toate*, care s-au tălmăcit dupre limba elinească, spre înțeleagerea limbii rumânești cu porunca prea bunului creștin și luminatului domn Ioan Șarban Cantacozino Basarab Voievod și cu îndemânarea dumnealui Costadin Brâncoveanul marele logofăt... Tipăritu-s-au... în scaunul Mitropoliei Bucureștilor... la anul 1688.
- CB: *Cronici brâncovenești*, antologie, postfață, glosar și bibliografie, de Dan Horia Mazilu, București, Minerva, 1988.
- CREST.: *Crestomație romanică*, vol. I (*Limba română, secolul al XVI-lea*), întocmită sub conducerea lui Iorgu Iordan, București, 1962; vol. al II-lea (*Limba română, secolele al XVII-lea – al XVIII-lea*), București, 1965.
- DA: *Dicționarul limbii române*, t. I–II, București, Tipografia ziarului „Universul”, Imprimeria Națională, 1913–1914.
- DL 1679, DL 1683: Mitropolitul Dosoftei, *Dumnezăiasca liturghie 1679*. Ediție critică de N.A. Ursu, studiu introductiv de ÎPS Teoctist, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1980.

- DLR: *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, t. VI–XIV, București, Editura Academiei Române, 1965–2010.
- FC: *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, coordonator: Magdalena Popescu-Marin, colectivul de elaborare: Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Rodica Ocheșanu, București, Editura Academiei Române, 2007.
- GASTER: M. Gaster, *Chrestomație română*, texte tipărite și manuscrise (sec. XVI–XIX), dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez de..., vol. I. *Introducere, gramatică, texte (1550–1710)*; vol. II. *Texte (1710–1830). Dialectologie, literatură populară, glosar*, Leipzig–București, F.A. Brockhaus–Socec & Co., 1891.
- HERODOT, I.: Herodot, *Istoriei*, [traducere de Nicolae Spătarul], ediție îngrijită de L. Onu și Lucia Șapcaliu, prefață, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Minerva, 1984.
- ILRL: Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, Minerva, 1971.
- IST. AM.: *Istoria Americăi...* acum întâi tălmăcită în dialectul moldovenesc prin ostineala smeritului Gherasim, arhimandrit Mitropoliei Iașului. [Traducere manuscrisă din limba franceză; t. I: copie din 1800; t. II: copie din 1795; Biblioteca Universității din Iași, cota IV–17].
- LSR: [Grămaticul Staicu], *Lexicon slavo-român*. [Manuscris de pe la 1660; Biblioteca Academiei Române, cota 312].
- M. COSTIN, L.: Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- MILESCU, M.: Nicolae Spătarul Milescu, *Manual sau steaua Orientului strălucind Occidentului*, ediție îngrijită, introducere, tabel bibliografic, text stabilit, traducerea textului latin, note și comentarii de Traian S. Diaconescu, Iași, Institutul European, 1997.
- MOL.: D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, în „Analele Academiei Române”, seria II, t. XXXVI, 1913–1914, Memoriile secțiunii literare, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, Leipzig Otto Harassowitz, Viena, Gerold & Comp., p. 1–114.
- N. COSTIN, L.: Nicolae Costin, *Opere*, I. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. S. Stoide și I. Lăzărescu, prefață de G. Ivănescu, Iași, Junimea, 1976.
- N.A.: Mitropolitul Dosoftei, *Novă adunare de istorii, începând de la faptul lumii...*, traducere de mitropolitul Dosoftei, în 1689, după

- cronograful lui Mattheos Kigalas; păstrată în ms. 3456, Biblioteca Academiei Române.
- NESTORESCU, A.: Virgil Nestorescu, *Aspecte ale formării cuvintelor în limba română veche (sec. XIV–XVI)*, în *Din viața cuvintelor românești*, București, 2006, p. 17–64.
- P: Mitropolitul Dosoftei, *Parimiile preste an, Iași, 1683*, ediție critică, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și glosar de Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- PASCU, S.: G. Pascu, *Sufixe românești*, București, Socec et Co., C. Sfetea, Pavel Suru, 1916.
- PS.S.: *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII* traduse din slavonește, edițiune critică de I.A. Candrea, I. *Introducere* ; II. *Textul și glosarele*, București, Socec et Comp., 1916 (Comisia istorică a României). [Pentru variantele paralele citate se folosesc abrevierile editorului].
- PV: Mitropolitul Dosoftei, *Psaltirea în versuri 1673*, ediție critică de N.A. Ursu, cuvânt-înainte de ÎPS Iustin Moisescu, arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974.
- VS: Mitropolitul Dosoftei, *Vieața și petrecerea svinților*, Iași 1682–1686, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Echinox, 2002.

*

- DRAGOMIR M., *An Essential Characteristic of the Derivation System from the Language of Metropolitan Dosoftei's Texts – Consequence of the Spiritual Basis of the Moldavian Scholar*, în „Limbaj și context”, nr. 2, p. 65–73, 2014.
- *Derivate „pierdute” și derivate menținute în limba română – pe baza Hronografului den începutul lumii (ms. 3517)*, în vol. *Limba română azi* (Actele Conferinței naționale de filologie omonime, ediția a X-a, Iași–Chișinău, 3–7 noiembrie 2006), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 95–108, 2007a.
- *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Probleme de filologie*, Iași, Trinitas, 2007b.
- GĂZDARU D., *Contribuții privitoare la originea, limba și influența mitropolitului Dosoftei*, în „Arhiva”, XXXIV, p. 122–149, 1927.
- IVĂNESCU G., *Studii de istoria limbii române literare*, ediție îngrijită și postfață de Al. Andriescu, Iași, Junimea, 1989.
- PAMFIL C.-G., DĂNILĂ TAMBA E., *Soluții etimologice pentru adjectivele neologice în -icesc, propuse de Dicționarul Academiei*, în vol. *Cultură și identitate românească Tendințe actuale și reflectarea lor în*

- diaspora*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 191–202, 2013.
- PHILIPPIDE A., *Istoria limbii române*, ediție critică de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil și Luminița Botoșineanu, Iași, Polirom, 2011.
- *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei Române, 1984.
- SĂCRIERU DRAGOMIR M., *Calcurile de structură în **Hronograful den începutul lumii** (ms. 3517) ca argument în identificarea traducătorului*, în vol. *Limba română – stadiul actual al cercetării* (Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română, 29–30 noiembrie 2006), Editura Universității din București, p. 665–675, 2007.
- URSU N.A., *Paternitatea cronografului numit „tip Danovici”*, în „Cronica”, ianuarie, p. 12–13, 2003.